

ՍԱՀԱԿԵԱՆ ՆՈՒՆԵԱՆ

Սահակեան Նունեան լիկեոնի 50-ամեակին առթիւ

Տնօրէնութիւն

Սահակեան - Նունեան լիկեոնի

Հրատարակչատան կողմէ

«Կարպիս Ճանճիկեանի հետքերով»ը վերահրատարակութիւնն է 1990-ին հանգուցեալ Ռուբէն Մաշոյեանի կողմէ աշխատասիրուած համանուն հատորին: Սահակեան սանուց միութեան կողմէ հրատարակուած հատորը պատրաստուած էր «Նորք» հրատարակչատան երդիքին տակ:

Ներկայ հրատարակութիւնը, որ վերստին ընթերցողներու սեղանին կը դրուի Սահակեան-Նունեան լիկեոնի օժանդակութեամբ, մեծ մասամբ հաւատարիմ կը մնայ նախորդին, բացի կատարուած աննշան քանի մը միջամտութիւններէ, որոնք նշուած են տողատակի ծանօթագրութիւններով:

Որպէս յաւելուած գետեղուած են արձակագիր Յակոբ Կարապենցի՝ «Կարպիս Ճանճիկեանի հետքերով» գրքին առթիւ գրախօսականը, ինչպէս նաեւ համառօտ կենսագրականները այն հեղինակներուն, որոնք իրենց սրտի խօսքերը գրի առած էին վաղամեոհիկ բանաստեղծին մասին:

Հրատարակութեան ու խմբագրութեան վերաբերեալ

**ԿԱՐՊԻՍ ՃԱՆՃԻԿԵԱՆԻ
ՀԵՏՔԵՐՈՎ**

Արաս Հրատարակչություն
A r a s Y a y ı n c ı l ı k
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Z
34070 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (90) 212.252 65 18 - 243 06 02
Fax: (90) 212. 252 6519
www.arasyayincilik.com
info@arasyayincilik.com
Sertifika No. 10728

ARAS - ԱՐԱՍ 161

ԿԱՐՊԻՍ ՃԱՆՃԻԿԵԱՆԻ ՀԵՏՔԵՐՈՎ

Աշխատասիրեց
ՌՈՒԲԷՆ ՄԱՇՈՅԵԱՆ

Հրատարակչության պատրաստեց
Սեւան Տէյիրմենճեան

Կողքը պատրաստեց
Արէտ Կըճըր

Գրաշարեց
Լինտա Կիւլպաղ

Տպագրութիւն
Սենա Օֆսեթ

Փետրուար 2016, Ստանպուլ

ISBN 978-605-5753-61-0

ԿԱՐՊՈՍ ԸԱՆՃԻԿԵԱՆԻ ՀԵՏՔԵՐՈՎ

Աշխատասիրեց
ՌՈՒԲԷՆ ՄԱՇՈՅԵԱՆ

ԿԱՐՊԻՍ ՃԱՆՃԻԿԵԱՆ

1920-1946

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Կարպիս Ճանճիկեանի «Օրէ օր» հատորը 1950-ին հրատարակած էինք «Դէպի Լոյս» մատենաշարէն: Այդ տարիներուն «Դէպի Լոյս» մատենաշարը հիմնած էինք կարելիութիւն տալու համար իսթան-պուլահայ ՆՈՐ գրական գործերու հրատարակութեան: Կարպիս Ճանճիկեանը եւ Հայկազուն Գալուստեանը առաջին կիրարկողները եւ հիմնադիրները եղան իսթանպուլահայ նոր բանաստեղծութեան: Հետեւաբար երբ խնդրոյ առարկայ դարձաւ Ճանճիկեանի գործին հրատարակութիւնը, խմբագրական մարմինը, որ առաջին հերթին կ'ուզէր ներկայացնել «Նոր բանաստեղծութեան հիմնադիր» Ճանճիկեան մը, առաւելապէս նախապատուութիւն տուաւ անոր իրապաշտ ոճով եւ շունչով գրած բանաստեղծութիւններուն, որոնք կը պատկանէին վերջին շրջաններուն: Դուրս ձգուեցան մանաւանդ սկզբնական շրջաններու իր գրած ռոմանթիք եւ խորհրդապաշտ բանաստեղծութիւնները, արձակ էջերը, որոնք ոչ-արհամարհելի թիւ մը կը կազմէին: Խոստովանինք, որ այն ատեն նիւթական դժուարութիւններն ալ դեր ունեցան այս որոշումին մէջ: Քառասունըութը էջը անգամ հրատարակելու ճիգը մեզ բաւական նեղած էր:

Քառասուն տարի վերջ, այսօր, սամաթիացի տղաքը, Սահակեան սանուց միութեան երիտասարդ եւ երախտագէտ վարչականները, իրենց արժէքաւոր եւ արժանաւոր հայերէնի ուսուցիչը՝ Փասքալ Թէօրէնլիի ալ թելադրութեամբ, ուզեցին տէր կանգնիլ իրենց «Թաղեկից» վաղամեռիկ բանաստեղծ Կարպիս Ճանճիկեանին եւ իր գործին: Փափաքեցան, որ ան ծանօթացուի նոր սերունդին եւ հայ գրականութեան պատմութեան մէջ գրաւէ իր արժանի տեղը:

Անոնց դիմումին վրայ է որ կը ձեռնարկենք այս գործին, որ մեզի համար ալ սիրելի պարտականութիւն մըն է, քանի որ այսօր գրեթէ անգտանելի դարձած են Ճանճիկեանի հայերէն միակ հրատարակուած գործը՝ «Օրէ օր»ը եւ թրքերէն «Պալքըս»ը, եւ... իր մասին արտայայտւելու հերթը:

Այս հատորին մէջ ամփոփած կը գտնուինք Ճանճիկեանի կարճատեւ գրական կեանքին մէջ գրած բանաստեղծութիւնները, արձակ էջերը, յուշերը եւլն. գրեթէ ամբողջութեամբ: Հատորին մէջ տեղ կը գրաւեն նաեւ ուսումնասիրութիւն մը (բանախօսութիւն, որ տրուեցաւ 17

Մարտ 1989-ին Մխիթարեան սանուց միութեան մէջ՝ մեր կողմէ), կարծիքներ իր մասին՝ արտայայտուած իրեն ժամանակակից գրողներու կողմէ (այս բաժինը բաւական լայն բռնուած է. բայց կրկնութիւններէ խուսափելու համար միայն հատուածներ առնուած են), Կ. Ճանճիկեանի Հ. Գայրուտեանի հետ միասնաբար 1942-ին թրքերէն լեզուով հրատարակած «Balkis» հատորին մէջ Ճանճիկեանի բաժինը ամբողջութեամբ եւ անոր հայերէն թարգմանութիւնը՝ կատարուած մեր կողմէ, «Օրէ օր» հատորը՝ ամբողջութեամբ:

Ինչպէս պիտի տեսնէ ընթերցողը, Կ. Ճանճիկեան գրական զանազան ճամբաներէ անցած է, զանազան շրջաններ ունեցած է եւ եկած հասած է տեղ մը, ուր իրապաշտ քերթողը՝ նոր բանաստեղծութեան հիմնադիրը Ճանճիկեանի տիպարը կազմաւորուած է: Ահաւասիկ հոս է, որ կը փրթի Ճանճիկեանի կեանքի թելը, կը լռէ իր քնարը՝ կիսատ թողելով ամէն ինչ: Դժուար է ուրեմն որոշել Ճանճիկեանի ճշգրիտ տեղը մեր գրական պատմութեան մէջ: Կը յուսանք, որ այս հատորը մեծապէս պիտի նպաստէ Ճանճիկեանը իր բոլոր երեսակներով ճանչնալու եւ զինքը մեր գրական պատմութեան մէջ արժանի տեղը գետեղելու գործին:

Մեր անհուն շնորհակալութիւնը կը յայտնենք Ճանճիկեանի դասընկերուհի եւ զինքը շատ մօտէն ճանչցող եւ հետեւող այժմ տիթրոյթաբնակ, «Միութիւն» հանդէսի խմբագիր, գրող եւ ուսուցիչ Սեդա Տէմիրճեանի (Ծաղիկեան), որ այս հատորին պատրաստութեան համար մեզի տրամադրեց անհրաժեշտ նախանիւթին եւ ատաղձին պատկառելի մէկ մասը:

Նոյնպէս շնորհակալ ենք Կարպիս Ճանճիկեանի կրտսեր եղբօր՝ Յարութիւն Ճանճիկեանի, որ մեզի յանձնեց Ճանճիկեանի մաս մը բանաստեղծութիւններուն մեքենագրուած տետրակին լուսապատճէնը:

1990, Իսթանպուլ

ՌՌԻԲէն Ե. ՄԱՇՈՅԵԱՆ

ԻՍԹԱՆՊՈՒԼԱՏԱՅ ՆՈՐ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԿԱՐՊԻՍ ՃԱՆՃԻԿԵԱՆ

Ա. Աշխարհամարտը եւ Հոկտեմբերեան յեղափոխութիւնը մեծ վերիվայրումներ պատճառած եւ զօրաւոր ազդեցութիւններ ունեցած էին մասնաւորաբար Եւրոպայի ժողովուրդներուն ընկերային կեանքին վրայ: Այս ազդեցութիւններէն չէին կրնար գերծ մնալ արուեստն ու գրականութիւնը: Մանաւանդ բանաստեղծները սկսան նոր ուղիներ փնտռել: Անհատական հոգերը եւ զգացումները իրենց տեղը ձգեցին համամարդկային զգացումներու եւ մտահոգութիւններու, բանաստեղծը սկսաւ ըմբռնել որ ինք պէտք է ըլլայ հաւաքականութիւններու երգիչը, ժողովուրդին թարգմանը, նոյնաժամանակ՝ անոր հոգեկան պահանջներուն գոհացում տալու կոչուած, անոր լոյս եւ հաւատք ներշնչող առաքեալ մը:

Զգտումնաւոր արուեստ, ձգտումնաւոր գրականութիւն, ձգտումնաւոր բանաստեղծութիւն: Արուեստը արուեստի համար չէր ալ:

Արուեստի եւ գրական նորակերտ զանազան դպրոցներ իրենք զիրենք կիրարկիչը կը նկատէին այս նոր գաղափարներուն: Ֆիւթիւրիզմը (ապագայապաշտութիւն), տատախիզմը, սիւրոէալիզմը (գերիրապաշտութիւն), ռէալիզմը (իրապաշտութիւն), էմփրէսիոնիզմը (տպաւորապաշտութիւն) տեղը կը գրաւէին միսթիք եւ ռոմանթիք դպրոցներուն:

Թուրքիա անմասն չէր կրնար մնալ այս հոսանքներէն: Նախ Նազըմ Հիքմէթ, ապա Օրհան Վէլի եւ ընկերները կու գան հիմը դնելու եւ տարածելու թուրք նոր բանաստեղծութիւնը:

Իսթանպուլահայ նոր բանաստեղծութիւնը անշուշտ թէ մեծ չափով ազդուեցաւ թուրք նոր բանաստեղծութենէն: Բայց հոս կ'ուզենք ճշդել պարագայ մը: Իսթանպուլահայ նոր բանաստեղծը երբեք կոյրզկուրայն կապկողը չեղաւ թուրք բանաստեղծութեան: Աւելի բախտաւոր էր ան, քանի որ արդէն հայ բանաստեղծութիւնը ունէր Դանիէլ Վարուժան մը, Սիւսանիթօ մը, մասամբ Մեծարենց մը, որոնց երգերուն մէջ արդէն տեղաւորուած էին նոր արուեստի յատկանիշերէն շատերը, ինչպէս՝ համամարդկայնականութիւն, հասարակաց մտահոգութիւններ, յոյս, խաղաղութեան տենչանք, աշխատանքի սէր եւլն.: Զեւի տեսակէտով ալ անոնք փորձած էին շատ անգամ ազատտողեան բանաստեղծութիւնը:

Յենարան մըն ալ կու գար արեւելքէն՝ Հայաստանէն: Սովետահայ բանաստեղծ Եղիշէ Չարենց եւ ընկերները 1922-ին իսկ կը հրապարակէին շատ յանդուգն մանիֆեստ մը, ուր կը պարզէին իրենց հաւատամքը՝ բանաստեղծութեան նկատմամբ.

«Ներկայ Հայ բանաստեղծութիւնը մի թոքախտաւոր է, որ անխուսափելիօրէն դատապարտուած է մահուան: Մենք հանդէս ենք գալիս որպէս ախտահանողներ: Մենք բերում ենք մեզ հետ մաքուր օդ եւ երկաթէ առողջութիւն: Մեր երակներէի մէջ մենք զգում ենք բազմահազար ամբողջների յոյզը: Մենք պահանջում ենք. դժուար հանել բանաստեղծութիւնը սենեակներից՝ դէպի փողոցները ու մասսաները, եւ գրքերից՝ դէպի կենդանի խօսքը: Կորչեն գրական արիստոկրատ շկոլաները (դպրոց), առանձնասենեակային գրողները. գրադարաններում ննջող գրքերը եւ սալոնային կանայք...»:

Աւելի վերջ, նոյնպէս արեւելահայ բանաստեղծ Գէորգ Էմին իր «Նոր ճանապարհ» գրքին մէջ պիտի ըսէր.

Հեռագրի նման պիտի երգը լինի,
Նրա նման կտորով, կարճ եւ ազդու
Որ բերի մի ցնցող ուրախութիւն կամ վիշտ
Ու շեշտակի խրոյի սիրտը մարդու,
Որ՝ ամբարած իր մէջ նորութիւնը պահի՝
Մարդուն գամած իրեն՝ պահի անքուն,
Եւ զօրաւոր ուժով իր մէկ երկու բառի՝
Մի ինչ որ բան փոխի նրա կեանքում...
Ես այդ երգն եմ տեսչում՝ քուն թէ արթուն...

Ահաւասիկ այս միջավայրին եւ պայմաններուն մէջ եւ այս կուտակուածներով իսթանպուլահայ գրական երկնակամարին վրայ կը կազմաւորուին նոր բանաստեղծութեան երեք կարեւոր դէմքերը՝ Ա. Շաւարշ (Արամ Փէհլիվանեան), Կարպիս Ծանճիկեան եւ Հայկազուն Գալուստեան, որոնց աւելի վերջ կը հետեւին նաեւ ուրիշներ ալ: Անմիջապէս ճշդենք որ ասոնք իրենց սկզբնական քայլերը նետած են հին դասական բանաստեղծութեան կալուածին մէջ, փորձած են զանազան դպրոցներ, համակրած եւ հետեւած են զանազան հին բանաստեղծներու:

Նոր, իրապաշտ բանաստեղծութեան սկզբնական շրջանները շատ դժուար եղած են: Գոյուլթիւն ունեցող թերթերն ու հանդէսները,

ընդհանրապէս ականդապաշտ, չեն ուզած հիւրընկալել այս սկսնակները, խորթ գտած են անոնց բերած նորութիւնները, արհամարհած՝ նոյնիսկ ծաղրած են զիրենք: Այնքան որ Կ. Ճանճիկեան եւ Հ. Գալուստեան իրենց առաջին բանաստեղծութիւնները իզական կեղծանուններով զրկած են թերթերուն՝ անոնց հրատարակութեան հաւանականութիւնը աւելցնելու համար:

Հետզհետէ կը յայտնուին ընկերային եւ մշակութային նոր գաղափարաբանութիւններու համակիր հանդէսներ ալ, որոնք իրենց էջերը կը սկսին տրամադրել նորերուն: Յիշենք «Պատկեր»ը, «Ամսուան գիրք»ը, «Աշխատանք»ը: Կ'ուզեմ յիշել նաեւ անունները անոնց որոնք մեծ դեր ունեցան նոր բանաստեղծութեան տարածման մէջ: Աւետիս Ալիքսանեան, որ գանազան շրջաններու իր հրատարակութիւններով միշտ տեղ տուաւ ու քաջալերեց նորերը. ինքն ալ Աշոտ Քիպարեան ծածկանունով բանաստեղծութիւններ գրեց, բայց մեր գրական կալուածին մէջ ճանչցուեցաւ որպէս հրապարակագիր եւ նորավիպագիր: Բագարատ Թեւեան, որ իր շրջանի մը համար խմբագրած «Պատկեր»ներուն եւ «Երջանիկ» տարեգիրքին մէջ միշտ համակրութեամբ մօտեցաւ նորերուն: Վ. Ս. Մովակ, որ «Ժամանակ»ի գրական էջերուն մէջ յաճախ հիւրընկալեց նոր բանաստեղծները: Չենք ուզեր աննշմար անցնիլ Վարդան Կոմիկեանի անուան վրայէն, որ ինքն ալ որպէս նորավիպագիր արդէն կը հետեւէր նոր գրականութեան, բայց իր խմբագրած «Պատկեր»ի գրական էջերուն մէջ եւ անկէ դուրս միշտ քաջալերեց եւ համակրութիւն ցոյց տուաւ նորերուն: Աւելի վերջ, իբրեւ հայ գրականութեան ուսուցիչ, կրցաւ իր աշակերտներուն մէջ զարգացնել գրական հակումներ ու մէջտեղ հանել քանի մը նոր բանաստեղծներ կամ գրողներ, որոնք արդէն վերջին օղակը կազմեցին մեր իսթանպուլահայ գրագէտներուն:

1945-ին Իսթանպուլի մէջ հիմնուեցաւ «Նոր Օր» շաբաթաթերթը, որ կարճ ժամանակի ընթացքին օրաթերթի վերածուեցաւ եւ լայն ընդունելութիւն գտաւ մասնաւորաբար երիտասարդ եւ յառաջադէմ շրջանակներու մէջ: «Նոր Օր»ի հիմնումը ճակատագրական դէպք մըն է իսթանպուլահայ ընկերային եւ մշակութային կեանքին մէջ: «Նոր-օր»եան այս շարժումը իր գաղափարական, ընկերային եւ գրական առողջ եւ յառաջդիմասէր ըմբռնողութեամբ շատ բան փոխեց իսթանպուլահայ մեր մշակութային կեանքին մէջ: Մեր նոր գրողները, նոր բանաստեղծները այլեւս իբրեւ վարձակալ պէտք չունէին զի-

րենք հիւրընկալող ապաստաններ փնտռելու: Անոնք դարձած էին իսթանպուլահայ գրական կալուածին սեփականատէրերը:

Կարճ տեւեց այս շրջանը: Գաղափարներու հանդէպ տիրող անհանդուրժողութիւնը պատճառ եղաւ որ ձերբակալուին «Նոր Օր»ի խմբագիրները եւ թերթը խափանուի: Յարգանքով եւ երախտագիտութեամբ կ'ուզեմ յիշել այստեղ «Նոր-օր»եան շարժումի երեք կարկառուն դէմքերը՝ երեք գաղափարապաշտներ՝ Աւետիս Ալիքսանեան, Ա. Շաւարշ (Արամ Փէհլիվանեան) եւ Զաւէն Պիպեռեան, երեքն ալ մահացած այսօր:

«Նոր Օր»ի դադարումով վերջ չգտաւ սակայն «Նոր-օր»եան շարժումը: Այլեւս գրական կալուածը նորերուն կը պատկանէր: Խաչիկ Ամիրեան, որ նախապէս Վարդ Աշունի կեղծանունով ջերմ խնկարկուներէն էր «Արուեստը՝ արուեստի համար» սկզբունքին, անսալով իր արուեստագէտի պատուաւորութեան մղումներուն, եկաւ միանալու նորերու շարքերուն եւ 1947-ին սկսաւ հրատարակել «Ճառագայթ» շաբաթաթերթը որ տեւեց ամբողջ հինգ տարի, Ամիրեանի անձնական զոհողութիւններով, եւ որ մեծ նպաստ բերաւ նոր գրականութեան, մասնաւորաբար նոր բանաստեղծութեան տարածման՝ հիւրընկալելով եւ յայտնաբերելով նոր դէմքեր:

1948-ին Աւետիս Ալիքսանեան կը սկսի հրատարակել «Այսօր» շաբաթաթերթը: Նոյն տարին կը հիմնուի Մատենաշար «Դէպի Լոյս»ը՝ Ռ. Մաշոյեանի եւ ընկերներուն կողմէ, որ 1950-ին իբրեւ շաբաթաթերթ լոյս տեսնել կը սկսի: Ասոնց կը յաջորդեն Յակոբ Սվասրեանի «Լոյս» շաբաթաթերթը եւ միութենական հանդէսներ՝ մխիթարեանցիներու «Սան»ը եւ կեդրոնականցիներու «Հանդէս մշակոյթի»ն: Ասոնք բոլորն ալ կ'ըլլան երիտասարդական ձեռնարկներ: «Մարմարա»ի գրական էջերու խմբագրութիւնն ալ կ'անցնի նորերուն: Նոր բանաստեղծութիւնը գտած կ'ըլլայ իրեն համար յարմարագոյն գետիններ:

Կարպիս Ճանճիկեան ծնած է 1920-ին Սամաթիա: Նախնական ուսումը ստացած է թաղին Սահակեան-Նունեան վարժարանին մէջ. 1934-ին դարձած է Կեդրոնականի աշակերտ, բայց տարի մը ետք ստիպուած է թողուլ վարժարանը եւ իբր պաշտօնեայ ծառայել վաճառատան մը մէջ: Ուսանելու փափաքը սակայն ծանր կը կշռէ եւ 1937-ին կը մտնէ Իտալական վարժարան: 1936-ին դարձեալ Կեդրոնական կը վերա-

դառնայ, բայց 1943-ին դեռ լիսէի շրջանը չաւարտած, հիւժախտը կու գայ զինքը վերջնականապէս հեռացնելու դպրոցէն:

Իր հրատարակուած առաջին բանաստեղծութիւնը կ'ըլլայ «Օրէ օր»ը, որ լոյս կը տեսնէ Բագարատ Թեւեանի «Պատկեր»ին մէջ, 1939-ին, Արաքսի Սողոմոն ծածկանունով: Ծանծիկեան, շարունակական մերժումներէ վերջ, իր գրութիւններուն հրատարակութիւնը դիւրացնելու համար յատկապէս գործածած է այս իգական կեղծանունը, խորհելով որ հրատարակիչները աւելի համակրական վերաբերում մը ցոյց կու տային իգական սեռին հանդէպ: Աւելի յետոյ կ'աշխատակցի «Երջանիկ»ին, Աւետիս Ալիքսանեանի «Պատկեր»ներուն, «Նոր Օր» շաբաթաթերթին, «Ժամանակ»ի գրական էջերուն: Իր մահուընէ յետոյ, կարգ մը անտիպներ լոյս կը տեսնեն «Այսօր»ի, «Ճառագայթ»ի եւ «Ժամանակ»ի մէջ: Իր ուսանողական շրջանին հրատարակած է նաեւ խմորատիպ հանդէս մը՝ «Արաքս»:

Ծանծիկեանի գրական հակումները շատ կանուխէն՝ նախակրթարանի նստարաններէն սկսած են յայտնուիլ: Իր գրական փորձերը սկսած են մանկական ոտանաւորներու եւ շարադրութիւններու ձեւով. հետզհետէ ասոնց մէջ տեղ կը գրաւեն բանաստեղծական ապրումներ, որոնք որոշ հասունութեան մը կը տիրանան ժամանակի ընթացքին: 1937-1939 շրջանի իր արտայայտութիւններուն մէջ ծանծիկեան վերջին ծայր յոռետես բանաստեղծ մըն է եւ իր մշակած գրականութիւնը ընկալեալ դասական միսթիք եւ ումանթիք գրականութիւնն է: Յարափոփոխ զգացումներու տէր այս տղուն մէջ զարմանալին այն է որ թորախտը տակաւին յայտնուած չէր այդ շրջաններուն եւ ինք պատճառներ չունէր այդքան յոռետես ըլլալու: Իսկ աւելի վերջ երբ հիւանդութիւնը որոշապէս յայտնուեցաւ եւ օրէ օր սկսաւ սպառնալ իր կեանքին, ծանծիկեան կարծես թէ աւելի լաւատես, կեանքին կապուած, ապագայի հանդէպ մեծ ծրագիրներ մշակող, յոյսեր ունեցող բանաստեղծ մը դարձած էր:

Այս երեւոյթը կարելի է բացատրել անով որ իրապաշտ գրականութիւնը այլեւս կազմաւորուած էր ծանծիկեանի մէջ:

Ծանծիկեան եղած է անյագ ընթերցող մը եւ հետեւող մը հայ եւ միջազգային գրականութեան: Ունեցած է շատ ճոխ գրադարան մը: Հետեւողէ կը ճանչնայ գանազան գրական դպրոցներ, որոնք յայտնուած էին Ա. Աշխարհամարտէն վերջ եւ փորձեր, փնտռումքներ կ'ընէին արուեստի ամէն մարզի մէջ, համոզուած ըլլալով որ այլեւս կարելի

չէ գանգուածները յուզել եւ խանդավառել հին ընկալեալ արուեստի կազապարներով:

Կեդրոնականի 6-րդ դասարանին մէջ իրարու ծանօթացան Կարպիս Ճանճիկեանն ու Հայկազուն Գալուստեանը: Գալուստեան կը պատմէ.

...Երկուքս ալ մեր տետրակները պատանեկան բանաստեղծութիւններով կը մրոտէինք, բայց իրարու ոչինչ կ'ըսէինք դեռ: Այս կացութիւնը երկար պիտի չտեւէր սակայն: Մինչեւ Երբ այսպէս բանաստեղծութիւններ պիտի գրէինք եւ պահէինք մեր պայուսակին մէջ: Օր մը, վերջապէս, մեր բանաստեղծութիւնները ուրիշի մը կարդալու փափաքը չկրցանք զսպել: Այն ատեն մտերմացանք իրարու: Երկուքս ալ մէյմէկ ընթերցող ունեցանք: Ան իմ ընթերցողս եղաւ, ես ալ՝ անորը:

Ճանճիկեան-Գալուստեան այս միասնականութիւնը իր պտուղը տուաւ 1942-ին՝ թրքերէն լեզուով հրատարակած իրենց «Պալքըս» հատորով: Այլեւս երկուքն ալ բաւական կազմուած եւ հասունցած էին: Ունէին իրենց հասարակաց տեսակէտները եւ հայեցողութիւնը, զորս կը պարզէին «Պալքըս»ի յառաջաբանին մէջ, որ իրենց գրական մանիֆեսթը եղաւ: (Գրքին «Պալքըս» անունը առաջարկուած է արձանագործ Հիւսէյին Անգայի կողմէ: Կը նշանակէ՝ առաւօտեան մթնշաղ, այգաբաց):

Թուրք նոր գրականութեան առաջին արտադրութիւնը նկատուած Օրհան Վելիի, Մէլիհ Ճէվտէթի, Օքթայ Րիֆայթի միասնաբար հրատարակած «Կարիք» բանաստեղծութեան հատորը լոյս տեսած էր 1941-ին եւ մեծ ազմուկ յարուցած:

Անկէ միայն տարի մը վերջ կը հրատարակուէր «Պալքըս»ը, որ սակայն դժբախտաբար այսօր իր արժանի տեղը չէ գրաւած թուրք նոր բանաստեղծութեան պատմութեան մէջ*:

Կ. Ճանճիկեան իրապաշտ բանաստեղծ մըն է այլեւս, իր նիւթերը կը վերցնէ հասարակ մարդոց կեանքէն, որոնք իր շուրջը կ'ապրին, անոնց ցաւերը, անոնց մտահոգութիւնները կ'արտայայտէ: Իսթանպուլահայ

* Յիշեալ հատորը Մայիս 2014-ին վերստին տպագրուեցաւ «Իշ» դրամատան «Մշակութային հրատարակութիւններ»-ու «Կորուսեալ քերթողներ» մատենաշարէն:

բանաստեղծութեան մէջ իր բերած նորութիւններէն կարեւորագոյնն է անոր գործածած լեզուն եւ բանաստեղծական թեքնիքը: Բոլորովին ժողովրդական լեզու մը կը գործածէ, անհասկնալի բառ մը իսկ չկայ իր բանաստեղծութիւններուն մէջ: Իր նախադասութիւնները պարզ են եւ յստակ: Ներելի կը նկատէ ինքզինքին նոյնիսկ լեզուական մեղանչումներ ընել, քան թէ դժուարահասկնալի դառնալ. այսպէս՝ առանց վարանելու կրնայ գործածել «խմորէն կը շինուին պաքլավաները, պէօրէկները», «լասթիկ չիզմէներէն մինչեւ եէմէնի», «ձուկերը չիտեմ» ասութիւնները: Չափը եւ յանգը կը մերժէ, գեղեցիկ բառերու, բանաստեղծական դարձուածքներու օժանդակութենէն կը խուսափի: Իր բանաստեղծութիւններուն մէջ ի՛ր ձայնը կը լսենք միշտ. ամբոխներու, բազմութիւններու ներկայացուցիչը ըլլալու յաւակնութիւնը չունի երբեք, քանի որ ինքն ալ անոնցմէ է: Այնքան հարազատ է իր երգը որ փաստաբանական հովեր առնելու պէտք չունի. ի՛նք կը պաշտպանէ ի՛ր դատը, որ դատն է նաեւ մեծ զանգուածներու: Այս պարագան ձանճիկեանի արուեստին գլխաւոր յատկանիշներէն մէկն է:

Անկեղծութիւն, մտերմութիւն, պատանեկան գեղեցիկ միամտութիւններ յաճախ կարելի է գտնել իր տողերուն մէջ: Իր մշակած նիւթերը պէսպիսուն եղած են: Հողը, ջուրը, մանաւանդ հացը, հովը, շոգին, գործազուրկը, ներկարար տղան, աղբահաւաքը, կասկածը, սէրը առանցքը կը կազմեն իր նիւթերուն:

Հ. Գալուստեան խօսքը ձանճիկեանի կ'ուղղէ եւ կ'ըսէ.

...Դուն այնպիսի բանաստեղծ մըն էի որ մաս կազմեցիր նաեւ քեզի հետ եւ քեզմէ վերջ երեւան եկող շարք մը երիտասարդներու բանաստեղծական խմորումներուն: Քեզի նկատի առնել միայն քու տուած բանաստեղծութիւններուդ մէջ-անջատելով բոլոր այս յարակից երեսոյթներէն- քեզի հանդէպ կատարուած անիրաւութիւններուն մեծագոյնը պիտի ըլլայ:

ձանճիկեան իր մէկ նօթատետրին մէջ ի մէջ այլոց նօթագրած է «Պատկեր»ի խմբագրութեան ուղղած իր մէկ նամակին պատճէնը, ուր կը պարզէ իր գրական հանգանակը.

«...Գրականութեան նպատակն է քանդակել կեանքը, կերտել մարդը՝ թրծուած աշխարհի վրայ: Հոգին շատ ծանր է առանց արտայայտութեան նշանի, մարդը ստիպուած է խօսելու, լեզուն կը զօրանայ արուեստի ջիղերով եւ գրականութիւնը կը ծնի:

«Մեծ է դերը գրագէտին եւ ինք Աստուած մը կ'արժէ. կաւին վրայ մատներէն հետքեր պիտի մնան եւ արձանին աչքերուն մէջ պիտի ցոլայ լոյսի մը պէս հեւքը իր հոգիին»:

Հատուած մըն ալ «Մարմարա»ի ուղղուած մէկ նամակէն.

«...Մեր մէջ բանաստեղծութիւնը սխալ ըմբռնուած է արդէն, գրեթէ ներհակ: Անոնք որ քերթուածի մը մէջ կը փնտռեն աղուոր, գեղեցիկ բառեր, աղուոր, գեղեցիկ տողեր, տաղաչափութիւն, մութ խորհուրդներ եւ դեռ բաներ որոնք կարելի է էջերով ցուցակագրել, անոնք պիտի չսիրեն մեզ բնաւ: Պիտի ծաղրեն մեզ, պիտի խնդան մեր վրայ. բայց մենք չենք բաղձար որ այդ միամիտ յիմարները օր մը խղճահարութենէ տառապին»:

Կարճատեւ եղաւ Կ. Ծանծիկեանի կեանքը: Ծնած էր Յունուար 6-ին, 1920, մեռաւ Փետրուար 26-ին, 1946, քսանըվեց տարեկանին, Ս. Փրկիչ Ազգային Հիւանդանոցի մէկ սրահին մէջ: Ինք որ պայքար մղած էր մեր բանաստեղծութեան մէջ նոր շունչ մը ներմուծելու համար, չկրցաւ դիմադրել թոքախտին, որ բոյն դրած էր իր մէջ 1943-էն ի վեր: Իր համեստութեան մէջ Հպարտ այս բանաստեղծը, կերպով մը ասպարէզ կարդաց մահուան՝ երբ իր այդ անողոք եւ այդ շրջանին համար անբուժելի հիւանդութեան ընթացքին իսկ կրցաւ մոռնալ իր ցաւը եւ երգեց գերազանցապէս իր նմաններուն, իր շուրջը ապրող բոլոր մարդոց հաւաքական մտահոգութիւնները:

«Եւ մահամերձն ալ կ'ուզէ երկու բան...»: Ծանծիկեան մէկ բան ուզեց միայն՝ թաղուիլ Մեծարենցի քով: Եւ չուզեց երկու բան. չուզեց որ մայրը լայ իր ետեւէն. «Չպիտի լաս, մա՛յր», ըսաւ մահամերձի սնարին մէջ, «չեմ ուզեր որ իմ երեսէս միւս հիւանդները անհանգիստ ըլլան»: Երկրորդ՝ չուզեց, որ դամբանականներ խօսին իր ետեւէն:

27 Փետրուար 1946-ի «Ժամանակ»ը սապէս կը հաղորդէր գոյժը.

ՄԱՀ ԿԱՐՊԻՍ ԾԱՆԾԻԿԵԱՆԻ

Խոր ցաւով կը գոժենք մահը խոստմնալի երիտասարդի մը՝ Կարպիս Ծանծիկեանի, որ անողոք հիւանդութեան մը՝ թոքախտի զոհ, երէկ կնքած է մահկանացուն Ազգ. Հիւանդանոցի մէջ, ուր երկար ատենէ ի վեր կը դարմանուէր: Յանձին Ծանծիկեանի կը կորսնցնենք շնորհալի գրագէտ մը, որ իր ինքնատիպ բանաստեղծութիւններով ասուպի մը նման փայլեցաւ մեր գրական հորիզոնին վրայ: Ծանծիկեանը փըր-

կելու համար իր համակիրներուն եւ սիրելիներուն թափած բոլոր ջանքերը զուր անցան դժբախտաբար: ... Հանգիստ իր ոսկորներուն: «Ժամանակ» ի խորոց սրտէ կը բաժնէ ողբացեալ Ճանճիկեանի ծնողքին եւ պարագաներուն վիշտը:

Իսկ 1 Մարտ 1946-ի «Ժամանակ»ին մէջ կը կարդանք.

ՅՈՒՂԱՐԿԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՏԱՐԱԲԱՒԵՏ ԿԱՐՊԻՍ ՃԱՆՃԻԿԵԱՆԻ

Երէկ Ս. Փրկչեան հիւանդանոցի մատրան մէջ տեղի ունեցաւ յուղարկաւորութիւնը տարաբախտ Կարպիս Ճանճիկեանի, ի ներկայութեան ընտանեկան պարագաներու, Կեդրոնականի նախկին դասընկերներու, Բագարատ Թեւեանի, ուսուցիչ Պր. Արփիար Տէր Մարգարեանի, «Ժամանակ»ի եւ «Նոր Օր»ի ներկայացուցիչներուն եւ հիւանդանոցի ներքին տնօրէն Պր. Գուրգէն Թրեմցի, ինչպէս նաեւ տարաբախտ Կարպիսը անձնուիրաբար խնամող Տօքթ. Յ. Գէորգեանի եւ խումն բազմութեան:

Արարողութեան կը նախագահէր Տ. Խոսրով Վրդ. Միսաքեան իր շուրջ ունենալով քահանաներ եւ երգեցիկ դպիրներ:

Յուղարկաւորութեան յուզիչ արարողութենէն վերջ դագաղը իր երիտասարդ ընկերներուն կողմէ ուսամբարձ առաջնորդուեցաւ հիւանդանոցի դրան առջեւ ուր իր ընկերներէն մին կարճ եւ յուզիչ ուղերձ մը կատարեց հէք Կարպիսին «Ողջոյն Ձեզ» քերթուածովը: Յետոյ Պէճիտեանի մեռելակիր ինքնաշարժով փոխադրուեցաւ Պալըզլըի գերեզմանատունը յանձնուելու համար սեւ հողին:

«Ժամանակ» այս տխուր առթիւ կրկին իր վշտակցութիւնները կը յայտնէ իր սգակիր ծնողաց եւ ընկերներուն:

Ճանճիկեանի միակ բաղձանքը առաջին առթիւ կարելի չեղաւ իրականացնել: Թաղուեցաւ Պալըզլըի գերեզմանատան մէկ կողմը: 1950-ին սակայն Մատենաշար «Դէպի Լոյս» հրատարակեց իր միակ բանաստեղծութեան հաւաքածոն՝ «Օրէ օր»ը: Այս գրքին հասոյթը պիտի յատկացուէր վաղամեռիկ բանաստեղծին չիրմին շինութեան: Մասնաւոր յանձնախումբ մը կազմուեցաւ եւ 1952-ին Ճանճիկեանի աճիւնը փոխադրուեցաւ եւ ամփոփուեցաւ Միսաք Մեծարենցի յարակից Ճանճիկեանի նորակերտ դամբարանին մէջ: Բաղձանքը իրականացած էր:

Շիրմին յատակազիծը պատրաստած էր իր դասընկերներէն բարձր ճարտարապետ Հայկ Մանաւեան: